

УДК 316.356.2:392.3

І.І. ДОРОЖКО

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ТИСК НА РОДИНУ: РИЗИКИ І НЕБЕЗПЕКИ РУЙНАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН

Дорожко Ірина Іванівна – ХНПУ ім.Г.С.Сковороди, зав. кафедрою психології, кандидат психологічних наук, доцент

Сучасна невизначеність – могутня сила індивідуалізації особистості. Прогностика та планомірні дії не захищають особистість, найбільш жахливі біди виникають випадково, тому неможливо передбачити хід подій, забезпечити захищеність. Захищеність у сім'ї лишається в минулому, люди починають залежати тільки від себе, від своєї індивідуальної долі.

Ключові слова: глобалізація, суспільство ризику, сім'я, виховання.

Современная неопределенность - могучая сила индивидуализации личности. Прогностика и планомерные действия не защищают личность, наиболее ужасные беды возникают случайно, поэтому невозможно предсказать ход событий, обеспечить защищенность. Защищенность в семье остается в прошлом, люди начинают зависеть только от себя, от своей индивидуальной судьбы.

Ключевые слова: глобализация, общество риска, семья, воспитание.

The current uncertainty - a powerful force individualization personality. Prognostics and planned action does not protect the identity of the most horrific disasters occur randomly, so it is impossible to predict the course of events, to ensure security. The security of the family remains in the past, people begin to depend only on himself, from his personal fortune.

Key words: globalization, risk society, the family, education.

© І.І. Дорожко, 2012

Постановка проблеми. Сучасна невизначеність – могутня сила індивідуалізації особистості. Прогностика та планомірні дії не захищають особистість, найбільш жахливі біди виникають випадково, тому неможливо передбачити хід подій, забезпечити захищеність. Захищеність у сім'ї залишається у минулому, люди починають залежати тільки від себе, від своєї індивідуальної долі.

Існують терміни, які, завдяки своїй структурі чи функції, відповідають визначенню. Але структурність та функціональність – це неповне відтворення сутності речей. Візьмемо для прикладу поняття «особистість». Поняття «особистість» належить до найбільш суперечливих і складних для визначення.

Особистість – це складна філософська, соціологічна, психологічна, педагогічна реальність, яка є надзвичайно складним об'єктом дослідження.

Українське слово «особистість», російське слово «личность», англійське - «personality» походить від латинського «persona», що означає маска. Словом «persona» позначали маску, яку мали одягати актори античного театру. Під час театрального дійства «persona» пов'язувалась із зовнішнім соціальним образом, який приймає на себе людина, коли відображає певні життєві ролі. Зовнішній соціальний образ особистості – обличчя, звернене до навколишнього середовища, соціальна маска.

Персона – це образ-маска, в якій людина представляє себе в повсякденному житті, ситуативна конвенційна поведінка, яка за визначенням психоаналітиків, зумовлена взаємодією несвідомих ідентифікацій та свідомої адаптації до ситуацій. Особистість – це властивість, що визначається іншими суб'єктами, вона є частиною враження про люди-

ну, частиною відтворення картини світу. Особистість – це орієнтир на якусь особливість (наскільки людина харизматична, приємна, доброзичлива або суперечлива, агресивна), своєрідність та наповненість внутрішнього світу людини [6, с.15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Л.В.Копець у книзі «Психологія особистості» систематизує визначення особистості та подає класичні структури особистості. Особистість інтерпретується такими авторами, як: М.Айзенк, В.Бехтерев, Л.Виготський, Х.Вольф, Дж.Гілфорд, Р.Кеттел, О.Леонт'єв, Г.Оллпорт, К.Платонов, А.Петровський, Т.Рібо, С.Рубінштейн. Серед значених варіантів трактування особистості провідними персонологами (таких варіантів двадцять п'ять) наведено декілька. Л.Виготський: «Особистість... є поняття соціальне, вона охоплює надприродне історичне в людині... Вона охоплює єдність поведінки, що відзначається ознакою оволодіння». С.Рубінштейн: «...Особистість постає як з'єднана в одне система внутрішніх умов, через які переломлюються всі зовнішні впливи. Людина є індивідуальністю через наявність у неї особливих, одиничних, неповторних властивостей; людина є особистістю через те, що вона свідомо визначає своє ставлення до навколишнього. Вона є особистістю, оскільки в неї є своє обличчя. Людина є максимальною мірою особистістю, коли в ній мінімум нейтральності, байдужості... Без свідомості, без здатності свідомо зайняти певну позицію немає особистості» [6, с.17].

Людина є особистістю через те, що вона свідомо визначає своє ставлення до навколишнього. Вона є особистістю, оскільки має своє обличчя, але вона має і своє серце. «Філософія серця»

Г.Сковорода переконує, що серце перебуває у стані постійного руху відповідно до своєї природи, а по суті воно «нейтральне». При народженні дитини серце за своєю суттю є нейтральним, воно само по собі ні добре, ні зле, ні істинне, ні хибне. За Г.Сковородою, серце може рухатися в двох протилежних напрямках: до добра або зла, до правди або брехні. Нейтральним серце перестає бути внаслідок сімейного, шкільного або громадського виховання. Сімейне, шкільне, громадське виховання зумовлюють рух серця до добра або зла, до правди або брехні. Г.Сковорода виокремлює «два серця», а саме: йдеться про перехід від одного стану до іншого. Два серця як неподільна, але роздвоєна єдність становлять єдине ціле – саму суть людської особистості. На сьогодні світ сприймає Г.Сковороду як одного з найсучасніших поетів, філософів, фундатора української «філософії серця» [9, с.652].

Мета дослідження. Є терміни, які, завдяки своїй структурі чи функції, відповідають визначенню, але існують інші поняття та слова, при обговоренні яких постає безліч запитань. Характер невизначеності та туманності позначає існування понять, які впливають на реалії сьогодення. Вони є справжніми і реальними, впливовими та визначальними, ми завжди їх відчуваємо. Про що йде мова? Мова йде про глобалізацію, глокалізацію (глобальне і локальне), індивідуалізацію, темпоральні характеристики, простір, ризики та безпеки, свободу, любов, сім'ю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація не є особливо вишуканим терміном, бо його поширення свідчить про зміни, яких зазнає сучасне суспільство. М.Култаєва у роботі «Соціологія глобалізації» порушує питання про те, що глобалізація - це об'єктивно існуючий процес. Процес глобалізації розглядається як синтезована цілісність на метатеоретичному рівні. Глобалізація є політичною, технологічною, культурною і економічною. Як дійсний процес, вона відбувається на локальному рівні, що зазнає впливу різних чинників, залежно від соціокультурних і політичних площин. Глобальне і локальне утворюють специфічні синтези, що визначають появу такого явища, як глокалізація. Термін глокалізація започаткував британський соціолог Р.Робертсон, який створює взаємозв'язок між глобальним і локальним.

Теоретичне осмислення процесу глобалізації узагальнено за такими основними етапами (У.Бек):

1 етап: 70-перша половина 80-х рр. ХХ ст.

2 етап: друга половина 80 – перша половина 90-х рр. ХХ ст.

3 етап: з середини 90-х рр. ХХ ст.

На першому етапі відбувається ігнорування і заперечення існування феномена глобалізації. На другому – формування категоріального апарату соціології глобалізації, визначення її предметного кола. Третій етап позначається відкриттям можливостей міждисциплінарного підходу у дослідженні глобалізації, виникає епістемологічний поворот [10, с.7].

З.Бауман характеризує процес глобалізації: для одних – це провісник нової свободи, для інших

– жорстокий удар долі. Те, що одним здається існування феномена глобалізації безперечним явищем, для інших видається локалізацією. Система цінностей постмодерної доби змінюється таким чином, що на перше місце виходять мобільність, свобода пересування. З.Бауман називає свободу пересування і мобільність дефіцитним товаром, розподіл якого відбувається нерівномірно. Суспільство свідомо або несвідомо перебуває у постійному русі. Факт нерухомості неможливий у мінливому світі, що змінюється кожної хвилини та секунди. Як наслідок даного процесу – нерівність у площині будь-якої взаємодії. Частина суспільства «глобалізується» до кожної клітини свого організму; інша частина знаходиться у межах своєї «місцевості». Такий стан неприємний і нестерпний у мінливому світі. Безперечно, «глобалісти» мають впливати на розвиток подій у сучасному суспільстві, визначати правила гри у повсякденному житті.

У глобалізованому світі «локальність» спричинює деградацію та соціальну знедоленість. У книзі «Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства» З.Бауман констатує той факт, що: «Незручність «локалізованого» існування підсилюється тим, що в умовах, коли суспільні простори відсунулися ген-ген за рамки «локального» життя, поняття «локальність» втрачає свій смислотворчий потенціал, щодалі більше потрапляючи в залежність від напрямкових і пояснювальних дій, які на локальному рівні не підлягають контролю, - ось вам і всі комунальні втішливі мрії інтелектуалів-глобалістів. Невід'ємною частиною процесів глобалізації є дедалі більша просторова сегрегація, відділення й відчуження» [1, с.7].

Е.Гіденс визначає просторові характеристики процесу глобалізації, що впливають на родинні цінності, персональні сторони життя особистості. Зміни відбуваються у багатьох країнах та різних частинах світу. Глобалізація стосується не тільки великих сфер на предмет світового фінансового порядку, вона стосується і має вплив на міжособистісні відносини індивіда. Тобто процеси глобалізації не дистанційовані від особистості і не віддалені від неї. Суперечки про родину, родинні цінності можуть здаватися віддаленими від глобалізаційних процесів. Але, це не так. Трансформуються родинні цінності, відбуваються зміни, які впливають на різні аспекти сімейного життя.

Зазнають деформацій традиційні родинні системи, стосунки між чоловіком та жінкою змінюються кардинально, особливо тоді, коли жінки порушують питання свободи, рівності та вдосконалення. Ніколи не існувало суспільства, - пише Е.Гіденс, - в якому жінки були рівними із чоловіками. Мінливість сучасного світу позначається глобальною революцією у повсякденному житті з непередбаченими наслідками для людства.

Комплексна сукупність процесів, а не одиничний процес, так Е.Гіденс характеризує глобалізацію. Усі процеси взаємопов'язані між собою, діють суперечливо та вступають у конфронтацію [5, с.14].

Ризики та безпеки руйнують нації швидше, ніж реальні вороги, що є величезним зрушенням у

їхній власній природі. Зміни відбуваються на рівні нації, сім'ї.

Заслуговує на увагу той факт, що фонетичний склад даних слів залишається незмінним, тоді як лексичне і семантичне значення набуває нових якісних перетворень. У лінгвістичній науці «слово» – це звук або комплекс звуків, що має певне значення. Подвійна природа «слова» включає зовнішню і внутрішню складову. Зовнішня складова слова – його звукова оболонка (форма), внутрішня – значення слова (зміст). Лексичне і семантичне значення об'єднуються у лексико-семантичне поле. Лексико-семантичне поле утворює сукупність парадигматично зв'язаних лексем, які об'єднуються спільним змістом і знаходять відображення у поняттєвій, предметній та функціональній подібності означених явищ.

Лінгвістика включає такі лексико-семантичні поля: поле спорідненості, поле переміщення (руху), поле розумової діяльності (мислення), темпоральне (часове) поле, метеорологічне (погодне), поле сприймання, поле температури тощо [7].

Ми продовжуємо говорити про націю, родинні стосунки, взаємопов'язаних з працею, традицією, природою. Отже, лексико-семантичні поля вищезазначених слів утворюють сукупність лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту і відображають функціональну подібність позначуваних явищ. Установи зовнішню видаються такими самими, що й були, але внутрішню зазнали певних змін. Е.Гіденс пише: «Зовнішня шкаралупа залишається, та внутрішню вони змінилися – і це відбувається не лише у Сполучених Штатах, Британії чи Франції, але майже повсюдно. Вони є тим, що я називаю «інституціями-мушлями». Це інституції, які стали неадекватними тим завданням, що вони їх покликані виконувати» [5, с.18].

Планування, постановка віддалених цілей, заперечення особистих інтересів, відмова від теперішнього заради майбутніх перспектив не видається привабливим проектом, у світі – де майбутнє має характерні риси туманності, невизначеності. Ризики та небезпеки впливають на постановку віддалених цілей. Якщо можливість не використовується своєчасно, «тут і тепер», – це втрачена можливість, тому є сенс її використати.

Тенденції сучасного світу наближаються до поверхневих стосунків, бо наскільки вони відзначаються легкістю, настільки мінімальним є ймовірний збиток. Таким чином, зобов'язання сьогодення стоять на шляху майбутніх можливостей. «Тут і тепер» – визначальні слова життєвої стратегії особистості, незважаючи на сферу використання даної стратегії. З.Бауман описує щасливих «жителів глобального світу» як таких, що мандрують без речей. Вони не надто засмучуються, витісняючи неприємні факти із своєї свідомості та свого життя. У світі ризику розумні мандрівники повинні бути схожими на щасливих «жителів глобального світу». Глобальний світ кожної хвилини змінюється, але його «жителям» не вистачає часу зупинитись, замислитись і усвідомити, що людські стосунки не механічні, не автоматизовані і не мають відношення до деталей машин. Виготовлення та термін зберігання

мають характеризувати показники речей товарообігу, а не людські стосунки.

Глобалізаційні процеси спричиняють зникнення та послаблення, розхитування та розпад людських стосунків, співтовариств, родинних зв'язків. З.Бауман відверто та з сучасним акцентом щодо перспективи існування партнерських зв'язків пише: «Зобов'язання: «Поки смерть не розлучить нас» постають контрактами, що мають силу «поки зберігається задоволеність», тимчасовими та скороминущими за визначенням, за намірами, за практичними наслідками, які будуть порушуватися в односторонньому порядку кожного разу, коли один із партнерів має намір вийти із партнерства, замість того, щоб намагатись зберігати стосунки за будь-яку ціну. Іншими словами, зв'язки та партнерство мають тенденцію розглядатись як речі, які необхідно використовувати, а не створювати, і з ними поводяться відповідним чином» [2, с.176].

Визначальна фраза «тут і тепер» впливає на партнерські стосунки, змінює їх майбутнє. Нести відповідальність, відповідати за іншу людину та планувати завтрашній день – тенденції минулого, що не відповідають вимогам модерного періоду. Тимчасові та скороминущі партнерські зв'язки – зручна, приємна форма спілкування. Якщо зв'язки між людьми, подібно до інших об'єктів споживання, стають легкодоступними, від яких можна отримати миттєве задоволення, то не має сенсу докласти зусиль, витратити на них кошти і час. Навіть незначні події ведуть до дискомфорту та незручностей, можуть привести до краху партнерських стосунків. Банальні розбіжності ведуть до непорозуміння, жорстоких конфліктів, неприємних обвинувачень.

Питання сьогодення визначаються таким чином, що ми живемо у стані постійної хронічної втоми, хронічної надзвичайної ситуації, найбільша частина почуттів (любові, розуму, страху, гніву) заперечується, притупляється та пригнічується. Серед тих, хто відчуває сильніше, бачить ясніше, приймає рішення – зазвичай виснажує себе та страждає. Абсурдно звучить, але ментальність нашого суспільства полягає в тому, що ніхто не може бути абсолютно щасливим, якщо всі навкруги такі нещасливі. Але кожна реальність має свої творчі можливості, необхідно контактувати з нею та відчувати її [8, с. 38].

Дійсно, кожна реальність має своє творчі можливості, необхідно досліджувати її, відчувати і контактувати з нею. Якби мова йшла тільки про сім'ю та шлюб. Ситуація ускладнюється тим, що партнерські відносини не вичерпуються питаннями шлюбу, батьківства, любові, сексуальності, а включають в себе політичні, економічні, правові, професійні аспекти. Якщо постають питання, пов'язані з сімейними проблемами, виникає необхідність говорити про роботу та гроші, питання браку перетинаються з спеціальною освітою, професією, мобільністю. Узагальнюючи, У.Бек висловлює думку про те, що: «Доводиться говорити про нерівномірний розподіл при (у цілому) рівних нині освітніх передумовах» [3, с.147].

Проблеми та конфлікти між чоловіками і жін-

ками по суті не ті, якими здаються на перший погляд. У конфліктах на рівні приватної сфери відображається суспільна структура. Конфлікти між партнерами мають узагальнену, соціально-теоретичну сторону. У.Бек розглянув та сформулював тезисно проблематику партнерських стосунків у площині протиріч індустріального суспільства.

Тезис перший. Розподіл ролей за ознаками статі (на чоловічу та жіночу) є основою індустріального суспільства. Без розподілу ролей між партнерами не існує традиційної малої сім'ї, без якої не було б індустріального суспільства з його схемами роботи та життєвими перспективами. Схеми роботи індустріального суспільства передбачають неповний продаж людської, особистісної працездатності, бо традиційна форма існування сім'ї та повний продаж - несумісні речі. Тезис другий. Динаміка індивідуалізації простежується на рівні сімейних відносин. У партнерських стосунках відбуваються зміни, які мають абсолютно перехресні наслідки. З одного боку, чоловіки та жінки відмовляються від традиційних форм існування сімейних стосунків у пошуках «власного життя», з іншого боку деформація та нестійкість соціальних зв'язків впливають на тенденції у пошуках партнера.

Тезис третій. Сім'я тільки місце, а не причина того, що відбувається. Конфлікти епохи пронизують усі форми спільного життя партнерів, а саме приватне життя чоловіка та жінки до шлюбу, у шлюбі, паралельно з ним і після нього. Сім'я – це мікросередовище у глобальних змінах макросередовища. Взаємини між партнерами відзначаються багатоаспектністю: кохання, політика, особистісна реалізація, батьківські функції, професійне самовизначення, фінансова самодостатність. Глобалізація розкидає та змінює широкий спектр взаємовідносин між чоловіком та жінкою. Можливість вибору у шлюбних відносинах, - за визначенням У.Бека, - виступає детонатором для усвідомлення

конфліктів. Що це за вибір? У.Бек пише про професійну мобільність подружжя, розподіл домашньої праці, запліднення та способи контрацепції, навчання і виховання дітей, сексуальність. Приймаючи рішення, чоловіки та жінки усвідомлюють антагонізми своїх станів, наслідки та ризики [3, с.160].

В умовах глобалізації та епохи інформаційних технологій виникають питання щодо виховання дітей у сім'ї. Саме уявлення про виховання потребує корекції. М.Вінтергофф, дитячий психіатр, поширює думку про те, що в дитині слід бачити саме дитину – а не партнера, не частину себе самого і не того, чия любов можна купити. Система сімейного розвитку потребує кардинальних змін. Виникає невідповідність між вимогами батьків та бажаннями дітей – розлади у стосунках перетворюються на масовий феномен. Причин існує багато, деякі з них: модерний стиль життя не залишає вільного часу на дітей, за сучасним розумінням – самореалізація дорослих постає на першому плані; фінансова нестабільність сучасних родин; самоствердження за рахунок дітей і т.ін.

Розкриваючи проблематику даного аспекту, М.Вінтергофф пише: «Причина полягає в тому, що цей розлад великою мірою залежить від змін, які відбуваються у сучасному суспільстві. Проте навіть із цим завданням можна впоратись. Йдеться про те, щоб повернути дитині відчуття захищеності, якого вона так потребує. Про це слід пам'ятати постійно» [4, с.186].

Висновки. Безперечно, відчуття захищеності потребують не тільки діти, але й дорослі. Системи сімейного розвитку та виховання останнім часом дають збої, тому надійність родинних зв'язків залишається у минулому. Надзвичайно важливо сьогодні замислитися над тим, як зменшити глобалізаційний тиск на родину, яким чином оточення в сім'ї може сприяти повноцінному розвитку підростаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З.Бауман; [пер. з англ. І.Андрущенко; за наук. ред. М.Винницького]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109с.
2. Бауман З. Текущая современность / З.Бауман; [пер. с англ. под ред. Ю.Асочакова]. –С.-Пб.: Питер, 2008. – 240 с.
3. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У.Бек; [пер. с нем. В.Седелника и Н.Федоровой; послесл. А.Филиппова]. – М.: Прогресс – Традиция, 2000. – 384 с.
4. Вінтергофф М. Маленьким тиранам ні!, або Чому самого лише виховання недостатньо / М.Вінтергофф. – К.: Темпора, 2011. – 200 с.
5. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е.Гіденс. – К.: Альтерпрес, 2004. – 100 с. – («Сучасна гуманітарна бібліотека»).
6. Копец Л. Психологія особистості: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л.Копец. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 458 с.
7. Лексико-семантичне поле [Електронний ресурс]: Режим доступу uk.wikipedia.org/wiki
8. Перлз Ф. Теория гештальт-терапии / Ф.Перлз. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2010. – 320 с. – (Современная психология: теория и практика).
9. Сковорода Г.: ідейна спадщина і сучасність / [відп. ред. І.Стогній]. – К.: 2003. – 716 с.
10. Соціологія глобалізації [навч. посіб.] / М.Култаєва, І.Прокопенко, І.Радіонова, Г.Троцько. – Х.: ХНПУ ім.Г.Сковороди, 2008. – 207 с.